

LAND VAN KAARTENMAKERS EN TOMTOM IS DE WEG KWIJT; WAAR STAAN WIJ VOOR IN DE WERELD?

JAN ROOD

Buitenlandbeleid is zelden een groot verkiezingsthema. Op Europa na, is dat deze keer niet anders. Toch spelen er cruciale onderwerpen. De wereld verandert snel, maar het buitenlandbeleid lijkt geen gelijke tred te houden. Vragen zoals 'wat kan onze defensie eigenlijk na nóg meer bezuinigingen' tot: 'is het ontwikkelingssamenwerkingbeleid nog wel van deze tijd', zouden toch een antwoord verdienen voor kiezers om hun keuze te bepalen. Jan Rood vergeleek de partijprogramma's voor ons met als opdracht: wat komt er op Nederland af de komende jaren en wat zeggen de partijen erover? Conclusie: de partijen zwijgen vooral. Er is keuze genoeg, tussen activistisch, terughoudend en je druk maken achter de dijken, maar geen van de partijen heeft een realistisch beeld van de plek van Nederland in de wereld.

Welk kabinet na 12 september ook wordt geformeerd, dat kabinet krijgt in zijn buitenlandbeleid met ingrijpende kwesties en vragen te maken. Allereerst is daar de voortwoekerende eurocrisis, die eigenlijk alleen met grotere Europese fondsen en meer macht voor de Unie kan worden opgelost, wat weer nieuwe problemen teweeg gaat brengen (zie het Europadeel van deze publicatie). De Verenigde Staten zullen zich sterker op de *Pacific* en de Indische Oceaan als hun strategische *focal points* richten en daarmee 'Europa' nog meer aan de Europeanen overlaten. In de directe omgeving van de Europese Unie is er een blijvend en wellicht groeiend risico van instabiliteit. In het Midden-Oosten, Noord-Afrika en op het Arabisch schiereiland, waar de 'Arabische lente' dictatoriale regimes heeft doen vallen, dan wel laat wankelen, bestaat geen zekerheid over het vervolg. Een snelle overgang naar volwaardige democratieën in deze regio is een illusie. Het Rusland van Vladimir Poetin blijkt zich tegelijkertijd steeds minder gelegen te laten liggen aan Europese waarden op het gebied van mensenrechten en democratie. De Kaukasus is instabiel en Centraal-Azië lijkt een nieuw geopolitiek jachtgebied, in het bijzonder voor

China in zijn zoektocht naar energie en grondstoffen; een zoektocht die overigens ook in andere delen van de wereld, bijvoorbeeld Afrika, zijn sporen nalaat.

Welkom in de wereld van na 12 september 2012.

Welkom in de wereld van na 12 september 2012. In die wereld verschuiven de machtsverhoudingen verder ten nadele van het Westen en vooral van Europa. Het is een wereld waarin de internationale gemeenschap wordt geconfronteerd met tal van problemen die slechts door gemeenschappelijk optreden kunnen worden aangepakt, van nucleaire proliferatie via klimaatverandering, handel en mensenrechten tot en met schaarste en overbevolking. Niet alleen over al die problemen is vaak nog geen begin van internationale consensus te vinden. Zelfs de wijze waarop men die problemen bespreekt, laat staan samen tot een oplossing brengt, staat meer ter discussie dan ooit sinds het einde van de Koude Oorlog.

In die wereld moet Nederland zijn buitenlandbeleid voeren, wetend dat het een groot belang heeft bij stabiele internationale verhoudingen, zowel op politiek als economisch vlak. Het geschetste beeld is wellicht grijs en hard, maar er zijn ook kansen en mogelijkheden waarop Nederland kan inspelen. Ervaringen uit het verleden bieden daarbij geen garanties, maar wel lessen, die moeten worden toegepast op de veranderende omstandigheden.

Uitgangspunt daarbij is dat het naoorlogs buitenlandbeleid van Nederland altijd gericht is geweest op versterking van de internationale rechtsorde. Via de VN, NAVO en EU droeg Nederland actief bij aan een internationaal bestel dat stabiliteit, veiligheid en welvaart bevorderde. Dat blijft voor een klein land ook nu het beste uitgangspunt. Gegeven deze historie en het Nederlands lidmaatschap van genoemde instellingen zal de internationale gemeenschap een beroep op Nederland doen en een actieve opstelling verwachten.

In dit licht lijkt aan de vooravond van de verkiezingen de kernvraag te zijn in hoeverre politieke partijen een actief Nederlands buitenlandbeleid voorstaan en hoe zij zich opstellen bij een dergelijk beroep van de internationale gemeenschap of van partners. Hoe zien zij de rol van Nederland binnen Europa en het wereldbestel? En hoe realistisch is hun verhaal in het licht van de positie van Nederland en de middelen die partijen bereid zijn om vrij te maken voor het buitenlandbeleid? Kortom, valt er op grond van de verkiezingsprogramma's iets te kiezen?

Kijkend naar de verkiezingsprogramma's is dat op het eerste gezicht het geval. Er valt te kiezen tussen partijen als PvdA, GroenLinks en D66, die zich uitspreken voor een hoog ambitieniveau en een actief en zelfs activistisch Nederlands buitenlandbeleid. Zij willen de internationale rechtsorde verzekeren, het nodige doen voor stabiliteit en veiligheid,

mensenrechten bevorderen en een rechtvaardiger wereld bewerkstelligen. Daartegenover staat een PVV die Nederland bij voorkeur afscheid laat nemen van de buitenwereld. Wie minder radicaal wil kiezen, kan links terecht bij de SP en rechts bij de VVD, die beide vanuit verschillende ideologieën in activisme en oriëntatie terughoudender zijn waar het de rol van Nederland in de wereld betreft.

De partijen missen een realistische visie op Nederland in de wereld.

Wie zijn stem meer door concrete onderwerpen wil laten bepalen, lijkt ook uit de voeten te kunnen. Van het federale Europa tot en met uittreding uit de euro en de EU, via het al dan niet korten op ontwikkelingssamenwerking tot het verder bezuinigen op defensie - het kan allemaal. Er valt ogenschijnlijk wat te kiezen: tussen activistisch, terughoudend of achter de dijken.

Nu is bekend dat niet veel kiezers het buitenlandbeleid als maatstaf nemen voor hun politieke keuze. Doen ze dat wel, dan is het de vraag of zij er verstandig aan doen om hun keuze door de verkiezingsprogramma's te laten bepalen. Want deze hebben ook zo hun gebreken. In grote lijnen missen zij een realistische visie op de plaats van Nederland binnen een snel veranderend wereldbestel en op wat Nederland daarbinnen nog kan bewerkstelligen. Zo'n visie vereist een kritische analyse van de Nederlandse ambities, een heldere vaststelling van de Nederlandse prioriteiten en inzicht in onze positie en wie onze partners zijn en onze belangen delen. En dat dan naast de kwestie van de middelen die noodzakelijk zijn om die belangen te kunnen behartigen. De kiezer zal tevergeefs op zoek gaan naar zo'n analyse.

Dat is een gemiste kans, juist in het licht van

de uitdagingen waar Nederland zich in zijn buitenlandbeleid voor gesteld weet. Dat gemis geldt natuurlijk vooral voor partijen die een activistische rol voorstaan bij de aanpak van welhaast ieder probleem dat de wereld teistert en het duidt op een overschatting van de Nederlandse positie. De realiteit is immers dat de invloed van Nederland beperkt is. Maar ook meer terughoudende partijen blijven het antwoord schuldig op de vraag hoe de Nederlandse belangen te behartigen en welke belangen prioriteit verdienen. Het klinkt bijvoorbeeld mooi te stellen, zoals de VVD doet, dat Nederland met zijn krijgsmacht op het hoogste niveau moet kunnen meedoen. Zo'n *statement* staat - zacht gezegd - in contrast met een krijgsmacht die al zodanig is uitgekleeft dat Nederland niet langer in staat is tot een hoofdrol bij interventies in conflictgebieden.

Dat gemis aan analyse en daaruit voortvloeiende opties en keuzes wrekt zich het sterkst bij de instrumenten waar Nederland over beschikt. Is ontwikkelingssamenwerkingsbeleid van vandaag toegesneden op de wereld en problemen van morgen? De kiezer moet eraan raden, want het debat gaat alleen nog over de vraag wat de hoogte van het budget zou moeten zijn. Defensie als instrument van het buitenlandbeleid mag zich in vrijwel alle programma's verheugen in positieve belangstelling. Maar de bezweringsformule van de veelzijdig inzetbare krijgsmacht verbleekt tegen de achtergrond van de bezuinigingen uit het verleden en de bezuinigingen die nog gaan komen. De vraag welke taken de Nederlandse krijgsmacht in de toekomst nog wel kan of moet uitoefenen, was meer op zijn plaats geweest. Ook op deze vraag is het zoeken naar een geloofwaardig antwoord in de huidige programma's. En de vraag wat Nederland diplomatiek nog wil, of liever op eigen kracht nog kan? Ook deze vragen, van levensbelang voor een land dat zich afhankelijk weet van de buitenwereld, worden niet beantwoord. Onderbelicht blijven verder de

>

VERGELIJKING STANDPUNTEN BUITENLANDBELEID

Deze beknopte vergelijking is gemaakt door Instituut Clingendael op basis van de (concept) partijprogramma's. Uiteraard gaat het hier om onze interpretatie van wat de partijen hebben geschreven, niet om letterlijke citaten. We hebben alleen de partijen die nu in de Tweede Kamer zitten vergeleken. Het betreft een samenvatting van de belangrijkste punten. De volledige verkiezingsprogramma's vindt u op www.clingendael.nl

	ECONOMIE	DEFENSIE	ONTWIKKELINGSSAMENWERKING
	<ul style="list-style-type: none"> Nadruk op handel Invloed in de wereld vergroten 	<ul style="list-style-type: none"> Uitbreiding defensiesamenwerking met gelijkgezinde partnerlanden Via NAVO actief bijdragen aan internationale missies en crisisbeheersing Bescherming grondgebied, wereldwijde verdediging van NL belangen, bevordering internationale rechtsorde Investeren in slagvaardige krijgsmacht 	<ul style="list-style-type: none"> Ontwikkelingssamenwerking (OS) gericht op partnerlanden Andere vormen en financiering van OS tot die tijd 0,7% BNP voor OS Investeren in democratie en economie in Midden-Oosten en Noord-Afrika Actie op leefomstandigheden van mensen in conflictgebieden
	<ul style="list-style-type: none"> Concurrentie met het buitenland aangaan en stimuleren Aandacht voor mensenrechten bij handelsovereenkomsten en subsidieregelingen Producten weren die strijdig zijn met internationale afspraken Midden- en kleinbedrijf ondersteunen in internationalisering WTO eisen invoeren voor duurzaamheid en dierenwelzijn Toezicht op banken strenger dan Basel III Geen handel met boevenstaten 	<ul style="list-style-type: none"> Meer geld naar defensie Geen clustermunie, gas- en kernwapens Geen kernwapens voor Iran: bedreiging voor Israël en Midden-Oosten (MO) Terrorisme onderzoeken en bestrijden 	<ul style="list-style-type: none"> Stevig OS budget Zorgen voor de armen bv. in Afrika Leningen i.p.v. donaties aan ontwikkelingssamenwerking Bredere OS door rechtszekerheid en versteviging van rechtspraak Minister voor OS met budget van 0,8 procent van de BNP Gerichtere inzet hulp door VN en EU
	<ul style="list-style-type: none"> Handel met China en Brazilië stimuleren, gerichte handelsmissies Eerlijke handel Betere toegang tot markten wereldwijd Gelijkwaardiger positie ontwikkelingslanden bij WTO, VN, IMF, Wereldbank Oprichting van een internationaal Financieel Strafhof voor corruptie 	<ul style="list-style-type: none"> Betere samenwerking EU, NAVO, VN NAVO: veiligheidslidstaten, stabilisatieoperaties Landen dragen financieel bij aan missies als zij niet deelnemen Strengere eisen militaire acties: mandaat moet voldoen aan internationaal recht Militaire inzet bij ruime parlementaire meerderheid F16 alleen vervangen in EU verband Kernwapenvrij NL Clustermunie aanpakken NL betrokken bij opbouw Afghanistan 	<ul style="list-style-type: none"> OS ontwikkelt zich tot internationale samenwerking 0,7 procent BNP voor OS (internationale samenwerking op goed bestuur, democratisering, corruptie en milieu) Meer donorcoördinatie en concentratie op een aantal landen (waar om meer samenwerking tussen deze landen en die afhankelijkheid NGO's tegengaan)
	<ul style="list-style-type: none"> VN organisatie voor duurzame ontwikkeling als tegenhanger WTO Internationale normen op arbeid; sancties voor bedrijven en hun toeleveranciers bij overtreding NL pleit in IMF voor heffing op financiële transacties Economische bescherming van ontwikkelingslanden NL geen belastingparadijs meer voor multinationals Multilateraal systeem voor informatie-uitwisseling tussen belastingdiensten Geen NL steun offensieve militaire operaties Afghanistan 	<ul style="list-style-type: none"> Krijgsmacht: conflictbeheersing, vredesbewaking, mits gesteund door VN Burgerbescherming en R2P centraal Daadkrachtig optreden van internationale gemeenschap bij bedreiging van veiligheid burger Geen JSF Diplomatiek offensief afschaffing kernwapens Hervorming van NAVO: breder militair uitvoeringsorgaan ten dienste van burgerbescherming en naleving volkenrecht 	<ul style="list-style-type: none"> Versoepeling van medicijnen en milieutechnologie aan ontwikkelingslanden Druk uitoefenen op minstens 0,7 procent aan ontwikkelingsvervalsing Nieuwe regering krijgt Minister Internationale Zaken, ontwikkelingssamenwerking en defensie onder zich heeft
	<ul style="list-style-type: none"> Voedsel dicht bij huis, biologisch en fair trade Hervorming WTO: maatschappelijke waarden bepalend Ontwikkelingslanden krijgen kans hun markten te beschermen Meer ruimte voor landen om zelf te beslissen over het instellen van importbeperkingen Vrijhandel geen doel op zich 	<ul style="list-style-type: none"> Geen NAVO-gevechtsmissies Terugtrekken uit Afghanistan NL houdt volledige zeggenschap over haar krijgsmacht Geen JSF, F16 vloot verkleind en gemoderniseerd Kernwapens uit NL verwijderen 	<ul style="list-style-type: none"> 1 procent BNP voor Ontwikkelingssamenwerking Focus op schoon drinkwater, hygiëne, geschikte energie en democratie Herstel ecosystemen ontwikkelingslanden Grootschalige landbouw Ontwikkelingslanden meer invloed in IMF
	<ul style="list-style-type: none"> Eerlijke en duurzame handel: rapporteren over betalingen aan ontwikkelingslanden en omgang met werknemers en milieu Belastingvlucht van multinationals aanpakken Opkomende grootmachten zijn volwaardige partners Kwetsbare landen in Afrika beschermen 	<ul style="list-style-type: none"> Actieve aanpak fragiele staten en conflictregio's Actieve deelname in EU en VN verband aan internationale crises, bestrijding nucleaire dreigingen en stoppen geweldescalatie in Syrië Inzet bij militaire missies alleen met adequaat volkenrechtelijk mandaat en exit-strategie Actief lid NAVO Operationele capaciteiten NAVO samenvoegen Verlenging levensduur F16 Opheffing onderzeedienst 	<ul style="list-style-type: none"> OS: geen verdere bezuiniging en transparantie 0,7% BNP voor Internationale Samenwerking Internationale Samenwerking Deltasolidarisatie: waterkennis toe te passen in arme landen Initiatieven professioneel ondersteunen Inteitskeurmerk voor professionalisering en kennisaanmoedigen Sterker vertegenwoordiging in de VN Veiligheidsraad
	<ul style="list-style-type: none"> Handelsbarrières met Derde Wereldlanden opheffen Economisch samenwerken alleen wanneer cultuur vergelijkbaar is Verdriedubbeling van de bankenbelasting Arbeidsmigratie is tijdelijk 	<ul style="list-style-type: none"> Geen vredesmissies Geen verkoop wapens aan islamitische landen Geen JSF, aantal F16's reduceren Piraten aanpakken met marine NAVO blijft hoeksteen van defensie 	<ul style="list-style-type: none"> Ontwikkelingshulp afschaffen (althans de militaire hulp)
		<ul style="list-style-type: none"> Beter en groter leger Geen belangrijk defensiematerieel in de uitverkoop Bezuinigen op bureaucratie, maar niet op operationele functies Militaire steun aan Israël inzake Hamas, Hezbollah en Iran 	<ul style="list-style-type: none"> Niet opnieuw snijden in OS Humanitaire hulp uitsluitend voor Palestijnse Hamasregering Extra stimulans voor het geven van giften en financiering
	<ul style="list-style-type: none"> WTO te gericht op vrijhandel Armste landen ruimte eigen economie te beschermen NL stoppen met rol faciliteren belastingontwijking ABN AMRO niet opnieuw prooi van buitenlandse bank Speculatie overheidsobligaties aanpakken Internationale reservemunt tegen dominantie dollar Toezicht op banken strenger dan Basel III NL mag nationaal verdergaande eisen stellen aan reserves banken 	<ul style="list-style-type: none"> Militaire missies op uitdrukkelijk verzoek VN Steun aan bestrijding piraterij Militaire- en politie-instructeurs uit Afghanistan terugtrekken Tegen NAVO wereldwijd opererend Tegen raketschild Initiatief tot internationaal verbod kernwapens Wapenbeurzen buiten de deur houden Naleving verbod clustermunie Geen JSF en drones (NL wil internationale conferentie over drones) 	<ul style="list-style-type: none"> Budget OS blijft 0,7 % BNP
	<ul style="list-style-type: none"> Voor een open handelsetonomie is focus op landsgrenzen geen optie Prioriteiten: waarborgen van vrijhandel, grondstoffen- en energiezekerheid, internationale veiligheid en terrorismebestrijding 	<ul style="list-style-type: none"> De NAVO is de hoeksteen van de buitenlandse veiligheidspolitiek 	<ul style="list-style-type: none"> OS is geen kerntaak van de overheid Budget terugdringen en periodiek evalueren

VERKING	MENSENRECHTEN	DUURZAAMHEID	OVERIG
<ul style="list-style-type: none"> • Niet op beperkt aantal • financiering OS wenselijk; op opbouw van • 50% bijdrage aan • regio's 	<ul style="list-style-type: none"> • Veel nadruk op mensenrechten • Steun aan landen die respectvol omgaan met hun burgers • Versterking van vrouwenrechten in Arabische landen 	<ul style="list-style-type: none"> • Stap voor stap naar groene economie • Meer ruimte voor opwekken duurzame energie • Gelijk speelveld door internationale eisen aan visvangst en vloot • Actieve rol van NL in natuurlijke hulpbronnen, klimaat, water-beheer 	<ul style="list-style-type: none"> • Drugshandel, illegale immigratie, terrorisme en piraterij aanpakken • Koninkrijk op democratische waarden, deugdelijk bestuur, financiële soliditeit, bestuurlijke integriteit en respect voor elkaar
<ul style="list-style-type: none"> • landen • versterking van economie • cent 	<ul style="list-style-type: none"> • Speerpunt voor buitenlandbeleid • Recht op vrijheid van godsdienst • NL als thuisbasis van Internationaal Recht • Inzet voor christenen in Arabische landen en Israël • Internationale bestrijding mensenhandel • Veel aandacht voor rechten van de mens en kinderen • Spoedige ratificering van VN-verdrag voor rechten van mensen met lichamelijke/ geestelijke beperking 	<ul style="list-style-type: none"> • Maatschappelijk verantwoord ondernemen voorop, ook in handelsrelaties • Controle op ondernemer die uit verdachte regio's grondstoffen afneemt • Internationale verduurzaming van visserij • Internationale afspraken over accijns op kerosine 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen nodeloze beperking autonomie Antillen • Vrij verkeer personen binnen het Koninkrijk en respect voor eigen taal, cultuur en tradities • Politieke steun aan Israël, NL ambassade in Jeruzalem • Tweestatenoplossing moet vooral door Palestijnen erkend worden
<ul style="list-style-type: none"> • samenwerking • (samenwerking); rich- • tuptiebestrijding, na- • minder versnippering; • (der fragiele landen); • NL bedrijven • Subsidi- 	<ul style="list-style-type: none"> • NL actief beleid: opvang verdedigers van mensenrechten • Inperking van bevoegdheden Mensenrechtenhof Straatsburg afwijzen • Meer aandacht naar mogelijke negatieve gevolgen voor inheemse bevolking bij internationale aankopen van landbouwgrond 	<ul style="list-style-type: none"> • Overheidssteun voor publiek-private samenwerking eerlijke en duurzame grondstoffen • Internationale klimaatafspraken, waar grote economieën in meedraaien • Schonere lucht- en scheepvaart • Oprichting van een internationaal milieugerechthof • Opnemen van milieuaspecten in WTO • Investeren in duurzaam landgebruik 	<ul style="list-style-type: none"> • Steun aan de opkomende democratieën in MO • Actief werken aan conflictoplossing Israël-Palestina • Betere samenwerking inlichtingen- en veiligheidsdiensten
<ul style="list-style-type: none"> • technologie t. b. v. • rijke landen om • rk te besteden • • ale Samenwerking, • nwerking, handel en 	<ul style="list-style-type: none"> • Mensenrechten prioriteit • Veiligheid mensen gaat boven soevereiniteit van staten • Aankaarten mensenrechtenschendingen in Israëlisch/Palestijns conflict • Betere naleving van VN-vluchtelingenverdrag • VN-verdrag voor rechten van de mensen met een lichamelijke/ geestelijke beperking spoedig ratificeren • International recht om informatie te delen voor niet-commerciële doelen 	<ul style="list-style-type: none"> • Mondiale voedselzekerheid, bescherming natuurlijke hulpbronnen en eerlijke handel • Wind van de Noordzee en zon uit de Sahara • Internationale milieubelasting producten en diensten • Internationale normen bescherming biodiversiteit en dierenwelzijn • Maatregelen tegen import veevoer waarvoor tropisch bos gekapt wordt • Eerlijke en effectieve internationale klimaatafspraken • Oprichting internationaal platform voor groene energie 	<ul style="list-style-type: none"> • Hervorming VN: Veiligheidsraad en secretaris-generaal versterken • Focus op duurzame landbouw, mensenrechten, goed bestuur, economische ontwikkeling • Internationaal verdrag tegen wapenhandel
<ul style="list-style-type: none"> • werking • gezondheidszorg, • n, stop stimuleren • F en Wereldbank 	<ul style="list-style-type: none"> • Mensenrechten zijn er om te worden nageleefd • Nederland stopt met import producten die ten koste gaan van leefomgeving elders of die gepaard gaan met mensenrechtenschendingen 	<ul style="list-style-type: none"> • Duurzaamheids- en sociale eisen grondstoffen • Duurzame vishandel • Stop export afvalproducten en giftige stoffen • Internationaal milieugerechthof in Den Haag 	
<ul style="list-style-type: none"> • nter maken • ng • Minister voor • iteitsfonds om NL • NL particuliere • internationaal kwaliteitsverbetering • ontwikkelingslan- 	<ul style="list-style-type: none"> • Actief mensenrechtenbeleid: boycot, sancties, positieve maatregelen • Houden aan vluchtelingenverdrag • Internationale bevordering rechten seksuele minderheden • Serieuze boetes bedrijven die betrokken zijn bij mensenhandel • Voor vrij internet en tegen onderdrukking van online-activisten • VN-verdrag rechten van mensen met een geestelijke/ lichamelijke beperking spoedig ondertekenen • Steun voor vrouwenrechten Arabische landen 	<ul style="list-style-type: none"> • Goed beheer natuurlijke grondstoffen en schaarse grondstoffen • Duurzame energie kansen klimaatbeleid • Wereldwijde voedsel- en landbouwstrategie • NL koploper maken op terrein van dierenwelzijn en dierenbescherming 	<ul style="list-style-type: none"> • Stop eenzijdige steun aan Israël • Bestrijding van illegale wapenhandel met arme landen • Aanscherping van wapenexportbeleid • Actief zijn via EU en VN bij democratisering in Arabische regio
<ul style="list-style-type: none"> • perken tot nood- 	<ul style="list-style-type: none"> • Meer vrijheid betekent minder islam • Landen die sharia boven mensenrechten stellen uit de VN zetten 	<ul style="list-style-type: none"> • Duurzaamheid is een ander woord voor duur 	<ul style="list-style-type: none"> • Geen financiering meer en afscheid nemen van de Antillen • Volle steun aan Israël
<ul style="list-style-type: none"> • nse bevolking, niet • en meer private 			<ul style="list-style-type: none"> • Minder bureaucratie bij VN-organisaties • Arabische lente gevaar voor Israël
	<ul style="list-style-type: none"> • NL houdt zich aan internationaal verdrag rechten van het kind • Verdrag rechten van personen met handicap spoedig ratificeren • Meer steun aan internationale arbeidsorganisatie van VN om werknemersrechten te beschermen 	<ul style="list-style-type: none"> • Verbinding van voedsel, water, energie en grondstoffenbeleid • Buitenlandse bedrijven aanpakken die 'landgrabben' in arme landen • Geen visserijakkoorden die schadelijk zijn voor natuur/ bevolking van ontwikkelingslanden • Voedselspeculatie aanpakken 	<ul style="list-style-type: none"> • Palestijnen recht op eigen staat/grenzen • NL-Israëlische Samenwerkingsraad opschorten • Betere samenwerking inlichtingendiensten • Beperking van wapenhandel
<ul style="list-style-type: none"> • ren 	<ul style="list-style-type: none"> • Nederland komt op voor de rechtsstaat, mensenrechten en verantwoord bestuur in andere landen • Mensenrechtenbeleid wordt gericht op maximaal 25 landen 	<ul style="list-style-type: none"> • Internationale afspraken over energie-efficiëntie 	<ul style="list-style-type: none"> • Relatie met Aruba, Curaçao en Sint-Maarten bij voorkeur in een gemeenbest onderhouden • Nederland ondersteunt adequaat toezicht op kwaliteit van bestuur, justitie en financiën van de Antillen

> onvermijdelijke keuzes waar Nederland voor komt te staan, of dat nu steun aan de armere EU-landen is, interventie in Syrië, strijd tegen piraterij langs en op de kusten van West- en Oost-Afrika, het tegengaan van instabiliteit en fragiliteit in Afrika en elders, sancties tegen Oekraïne, etc. Die keuzes komen op ons af en kiezers hebben er recht op te weten waar partijen echt voor staan. Rest slechts de mantra van het bevorderen van het economisch eigenbelang dat zich bij verslechterende omstandigheden en meer nationaal georiënteerd beleid van concurrenten juist ook tegen Nederland kan keren.

Natuurlijk, de partijen hebben het over de EU als schakel naar de wereld, de NAVO

als hoeksteen van onze veiligheid, het werken aan een rechtvaardiger wereldorde. Het klinkt bekend, maar zonder inzicht in wat deze organisaties nog kunnen betekenen als Nederland, en wellicht ook andere landen, meer uitgaan van politiek en economisch eigenbelang, zijn dit niet meer dan tamelijk hol klinkende bezweringsformules.

Kortom, er is, het geheel overziend, geen gebrek aan goede bedoelingen. Geen programma gaat echter in op hoe nu eigenlijk het beste kan worden omgegaan met de veranderende wereld en de onverminderd grote belangen van Nederland; een nieuwe *smart* versie van een toekomstig Nederlands buitenlandbeleid. Meest schrijnend is het ont-

breken van een realistisch beeld van de plaats van Nederland in de wereld.

Dat gemis aan scherpheid is zonder meer een probleem. Zonder helder antwoord op bovenstaande dilemma's raakt het draagvlak voor het buitenlandbeleid verder uitgehold. En daarmee is niemand gebaat.

De partijen hebben goede bedoelingen, maar geen antwoorden.

